

պակեփեղկը և սոխակին երգը կը լսուէր։
Ու անոր երգը կը լեցնէր գիշերն այն ա-
մէն բաներով՝ զորոնք այն երկու լուսն և
մէկմէկէ հեռու նստողները չէին ըսեր։

ԿՐԱՅԻՍ ՏԵԼԷՏՏԱ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԵՐԵՁՄԱՆԷՆ ՅՈՒՇԵՐ

Դեռ մեռելներու հանգստարանը չայ-
ցելեցի, սակայն տասը օր առաջ՝ Գալա-
թա—սարայէն մինչև Շիշլիի բացաստան-
ները մեռելներու յիշատակը կ'արթննար
ամենուս մէջ. մեռելոցի օր էր, նոյն օրը
կառքերուն թափօրը մեռելապսակներով
ուշադրութիւն կը զրաւէր, և ես կը թեր-
թէի Մկրտիչ Աճէմեանի՝ Ալիշանի աշա-
կերտ բանաստեղծի՝ ինծի նուիրած քեր-
թուածներու մէկ հատորը, ուր «Մեր գինու-
վի» բանաստեղծութիւնը գիս մեռելներուն
յիշատակով կը կապէր։ Մեռելոցի օր է-
ծեր գինովը, անօթի և անզգեստ. սակայն
ընէ ու զանգատ չունի. բաւական է որ
մէկ մատ գինի գտնէ. անհաւատ կ'ըլլայ,
եթէ մատ մը գինի չգտնէ, ծերուկին պէս
անոր կրնն ալ պառաւ՝ գինով էր. քա-
ռասուն տարուան այդ ընկերը մեռած էր.
միշտ նօթի ու մերկ են եղած, բայց ո՛չ
երբէք գինին զրկուած. և մեռելոցի օրը
կը մտածէ ծերուկ գինովը.

«Ախ տէրտէր մը գտնեմ խրման,
Օրհնել կու տամ իր գերեզման,
Արցունք չելլար աչքէս ժլատ.
Իր հողին տամ գինի մէկ մատ»։

Բանաստեղծ Աճէմեանը ինծի կ'ըսէր,
որ իրականութենէն ադած է այս քեր-

թուածին նիւթը, իրօք եղած է այդ ծեր
գինովը. որ, ստէպ գերեզմանատուն երթա-
լով, իր պառաւ կնկան հողվարտիքը կ'օրհ-
նէր բազմասկան արարողութեամբ. հոն
հետը կը տանէր շիշ մը գինի, կէսը ինքը
կը խմէր և կէսն ալ իր պառաւ կնկան
գերեզմանին կը խմցնէր. և էլ այդ ծեր
գինովին վերջին կտակը կ'ըլլար.

«Երբոր մեռնիմ՝ տակաւ մը լայն
Ըրէք զագաղ, շիշ մը երկայն
Դրբէք կոթող ու իմ աղբառ
Թաղիս տուէք գինի մէկ մատ»։

Այդ ծեր գինովը հիմա մեռած է, սա-
կայն ո՞վ պիտի կատարէր իր խօս կտակը.
Հոս ծանօթ գինով տէրտէրներ և վարդա-
պետներ կան, Մեռելոցի օրը չյիշեցին
սակայն անմոռ գինով ծերուկին փափագը.
Շատ զարմացած եմ տեղացի եկեղեցա-
կաններու գինեմոլութեան վրայ. բարե-
բաղդաբար սակաւաթիւ են անոնք։

Գայթակղական է եկեղեցականներու
ծոցին մէջ գինով պաշտօնեաներ գտնուի-
լը, զայթակղական է նաև գինով քնա-
րեգութիւնը. Աճէմեան իր յատուկ տե-
սակցութեամբ, անոյշ լեզուով կը խնդրէ,
որ չը զայթակղուի իր երգած ծերուկ գի-
նովին վրայ. և ինծի կը պատմէ յիշեալ
ղէպքը. ինչ լաւ կ'ըլլար եթէ բանաս-
տեղծները իրենց հրատարակութեանց իրր
նախարան՝ կցէին պատմական ծանօթու-
թիւններ՝ իրենց երգած մուծ զէպքերուն
վրայ. Աճէմեան եթէ չընէր իր գինով ծե-
րուկի պատմութիւնը, իրականութիւնը գու-
շակելու համար, հարկ էր մարգարէական
հօգի. էս շնորհակալ եղայ իր մեկնու-
թեանց և հարցուցի իրեն, թէ ընդհանրա-
պէս ո՞ր բանաստեղծներու աւելի սիրած է.
— Լամարտիներ, — պատասխանեց, —
և շատ կը սիրեմ նաև Վիկտօր Հիւգօն և
Պէրանժէն։

Ես գիտել տուի.

— Ձեր քերթուածներուն մէջ երկու
սիեգերահռչակ քերթողներու՝ Լամարտիների
ու Հիւգօյի անոյշ արձագանքը արդէն ա-

կընյայտնի է, սակայն Պէրանժէի կորովը չէք սիրած:

Ես տեսայ, որ այս բացատրութիւնս այնքան անուշ չանցաւ:

— Պերանժէ մարտիկի մարտնչող կորով մը ունի. դուք պատեհազմող չէք, — բացատրեցի ես:

Աճէմեան պատասխանեց.

— Ես սիրած եմ միշտ փափուկը և անոր համար՝ խժալուր բառեր գործածելն իսկ զգուշացած եմ. զոր օրինակ, բնաւ կիրարկած չեմ ըմբռնում բայը: Ընդհանրապէս բանաստեղծութիւններս զբրած եմ այն պարագաներուն մէջ, երբ զգածուեր եմ. անքնական ըլլալէն խորշած եմ. օրը օրին զրուած քերթուածներ են հաւաքածոյիս մէջ եղածները. մտադրութիւն չունէի զանոնք հատորով հրատարակելու: Ռուսահայ Ռոստոմցի Պաւլան Յովհաննէս մեկնեսաի աշակցութեամբ՝ անոնք հիմա լոյս տեսան. սակայն սպագրութիւնը հին բէժիմի օրով կատարուելուն համար, այդ հատորէն կը պակասի հայրենասիրական քերթուածներս: Իմ մեկնեսաի կրկին կրկին կը թախանձէ, որ, միւս ամեն գրուածներուս աշակցի իր դրամական օգնութեամբ:

Հարցուցի.

— Ազգասիրական քերթուածներէն և «Վահագն» դիւցազններգութիւնէն զատ դեռ ուրիշ աշխատութիւններ ունի՞ք:

— «Վահագն» դիւցազններգութիւնը տասնևութը տարեկան հասակիս գրած եմ, և զայն ցոյց տալով Հ. Ռաքէն Բագրատունի վարդապետին՝ արժանացայ իր թանկագին գնահատումին: Հրատարակած եմ Լաճնէի «Գիրք ժողովրդեան» և «Ջայն ի բանաէ» երկերուն թարգմանութիւնը, որոնց համար ընթերցասէր հրատարակիչ ընկերութիւնը նիւթապէս զիս վարձատրած է: Գրած եմ «Անճարակ պատկ» կատակերգութիւնը, զոր նուիրած եմ յորթագրուի Բարեպետ ընկերութեան: Թարգմանած եմ Շիլլէրի «Աւազակները», զոր երեսուն և հինգ տարի առաջ հոս Արեւելեան թատրոնին մէջ ներկայացուց իւր

չեան թատրոնական խումբը: Ունիմ անստիպ քերթողական թարգմանութիւններ Պէրանժէն, Լաֆօնդէն և իտալացի ու ֆրանսացի ուրիշ ծանօթ քերթողներէ: Անստիպ գրութիւններս հաւաքելու վրայ եմ. հիմա, որ ծերութեան ժամանակս հանգրտեան թողակի արժանացայ, զրակաւ նութեան պարապելու ժամանակ պիտի գտնեմ. բայց այս աշխատութիւնէն առաջ կը փափագիմ Եւրոպա պտոյտի ելլել, և ամենէն աւելի վիենտիկը կ'ուզէի տեսնել:

«Վենետիկ» քաղը իր երեսին վրայ արտափայլեց քերթողական անշնանցիցը: հոն Ալիշանէն խմած է քնարին հըմայքը:

*
*

Աճէմեան ինծի համար կ'. Պօլսոյ՝ Պէշկիթաշլեանի շրջանին քերթողներուն աւանդէն վերջին պատգուն աստղն է, որ ծեծն պատկառելիութեամբ կ'ապրի Վոսփօրի դիւթական երկինքին տակ: Ժամանակակից և դեռատի քերթողներու խումբը իր մասին միշտ մեհնակաւ յարգանք մը ցոյց տուած է: Իր զասուկեր հանգուցեալ բանաստեղծ թուվմաս Թէրգեան՝ ամէն առթիւ անհունօրէն գնահատած է Աճէմեանի քնարը: Բանաստեղծին «Լոյս և ստուեր» հատորին համար Թէրգեան հիացած կը գրէր. «Ինչ անուշ ոճ, ինչ սրտահոս նուագներ. և ինչ խնդութեամբ ողջունեցի երես մը՝ որու վրայ դիմակ չկար... Մարդ սիրով կը կարդայ այն ստեղծերն որ գոհութիւն ու գոհունակութիւն կը շնչեն»: Եւ Թէրգեան՝ Աճէմեանին հետ բանաստեղծ վարպետին, Ալիշան վարդապետին, աշակերտելով՝ սա ընտանի խօսքերը կը շարէ. «Գիրտիմ որ եթէ դեռ Արիական ավանց վրայ ըլլայինք, մեր մեծ դասատուն՝ Ալիշան, որ այնչափ զգեց կը սիրէր իրեք զաւակ իր հայրենասէր ոգւոյն, այս երկասիրութեանդ պատիւ մը պիտի տար»: Այդ պատիւը Աճէմեանին տուաւ ազգային գրական համախորհած անկեղծ գնահատութիւնը: Եւ

բունի բանաստեղծը իր Նահապետ վարպետին պատիւ բերած հելլենաշունչ բերթող աշակերտակից թէրզեանին հետ:

ՊՈԼՍՈՅ ԳԱՐՈՒՆԸ

Բիւզանդական ընդարդյա տեսարանները վայելելու համար՝ ժողովուրդը անհամբերութեամբ կը սպասէ մայիս և յունիս ամիսներուն: Տուրիստի հետաքրքրութեամբ անժոյժ՝ ուզեցի պարսպ ժամերուս այցելել վայրերը՝ ուր ժողովուրդը անսպաս հաճոյք մըն է զգացեր:

Բնութեան դաշտանկարներն են այդ հաճոյքի վայրերը: Զբոսանքի յարմար ժամանակը՝ կիրակի կէսօրէն վերջն է: Սակայն Պէյօղլուի մարդաշատ պողոտաները՝ բազմամբոխի ժխորի մէջ կը կորսնցնեն իրենց սովորական հրապոյրը: Բերայի կեղծոնէն հեռանալու է. ասիական կոյս մարմանդներու անապատական անդորրազին հեշտանքը աւելի բաղձալի է. տեղական յատուկ կառոյց մը, որ ծանօթ է «մուհաճիւր արապապի» անունով, մենք դիմեցինք դէպի Շիշլիի անմարդաբնակ ճաղատ բլուրները: Վերջապէս ցամաքի վրայ՝ Պոլիս առաջին անգամ՝ հորիզոնի անհունութիւնը կը տեսնէի՝ նկարչական խրոխտ վեհութեան մէջ հոգեմայլ: Շուտով հեռացանք հրեաներու գերեզմանէն: Մեր ձախակողմը, անծայրածիր դաշտին վրայ, կը տեսնուի Պոլսաբնակներու կրթական հաստատութեան մեծղի շէնքը: Հովասուն վայր, ուր զօրաց ձիարշապին կը յաջորդէր բարձրագոյն վարժարանի աշակերտաց ֆութպոլի թղնուական մարմնակրթական խաղը: Սահմանադրութիւնը՝ այդ սոսկումի անապատ վայրերուն վրայ՝ պառամութեան շէնշող զուարթութիւն մը սփռած էր. ուղեկիցս կ'ըսէր ինծի:

— Այս տեղերը առաջ կարելի էր գալ. ոճիւններու վայրն էր հոս. ամեն առաւօտ մէկ երկու կնկան դիակներ կը գտնուէին այդ դաշտերուն վրայ: Ոչ ոք կարող էր

ձայն բարձրացնել: Ոճրագործը ազատ իր շահատակութիւնը ի գործ կը դնէր:

Ես չէի զարմանար և ուղեկիցս կը շարունակէր իր պատմութիւնը:

— Ոստիկանութիւն չկար, դատաստան ու բանտ միայն հայուն համար էին. հոս տեղի ունեցած առևանգումներու, բռնաբարութիւններու և խողովակներու հեղինակները նոյն ինքն ոստիկանութիւնը և գազան զինուորներն էին:

Բնական է, որ պիտի չզարմանայի այդ աշխարհի իրողութեանց վրայ. քաղաքս կրթութեան մէջ զազանարար ապրիլ ու զոյգ ու միշտ գազան մնացող ցեղէ մը կարելի չէ պահանջել մաքրութիւն, արդարութիւն ու հաստատութիւն: Շատերը այս համոզումը ունին հոս, որ եթէ զինուորական ատեսներ վերջանայ, իրեն հետ կը վերջանայ նաև այժման տիրող սահմանադրական իրադրութիւնը:

Այժման անդորր կեանքէն՝ ժողովուրդը կ'օգտուի, այդ կողմերը հետզհետէ կը յաճախէր այցելուներու խումբը: Կառագընաց պողոտայէն՝ մեր կառքն էր որ ամենէն առաջ կ'ընթանար: Վերի սարահարթ դաշտերէն կը սկսինք յամրաքայլ իջնել. հեռուն կը տեսնուի անմշակ, լերկ և անշէն բլուրներու շարքը: Անոյշ ջրերու առաւանակներու ճիւղաւորումը, երկու մասի բաժնած է այս վայրը: Մենք իշած էինք Բէաթիանէի հրաշագեղ հովիտը: Մեր աջակողմի՝ դաշտանկարներն կը թաղուէին զաւարուն հովիտներու մէջ: Դէպի ձախ դիմեցինք. հիասքանչ առանձնութիւն մը կը վայելէինք, բնութիւնը իր կուսութեան մէջն է. ո՛չ շուն, ո՛չ ագռաւ, այլ պառաւ ծառեր՝ որոնք յիշատակարաններ են անցեալ դարերու զուարթ ու տխուր տեսարանաց: Հարթ ճամբէ մը՝ Բէաթիանէի կեղծոնը կը դիմենք. հազուագիւտ բան մը կը համարինք երկու որսորդներու երևումը: Մեր աջ կողմէն անհունօրէն կ'երկարի վեհաշուք, բարձրաբերձ ծառաշատ անտառ մը պարսպապատ. կառապանը կ'ըսէ, թէ այն տէրութեան կը պատկանի, միայն արքունիքի տաւարը կարող է արա-

A high-contrast, black and white photograph of a person's face, heavily shadowed and distorted, appearing as if seen through a narrow, vertical opening or a heavily textured surface. The image is framed by a thick black border.

ծիլ հոն։ Այդ անտառին մէկ ծայրը կը գտնուի ընդարձակ սպիտակ պալատ մը, կառապանը կ'ըսէ, թէ այն՝ ժամանակին սուլդան Ազիզի ամարանոցի բնակարանն էր։ Սակայն, ըստ պատմութեան, զայն շինած է սուլթան Մահմուդ Բ-ն, ինչպէս նաև անոր յարակից մզկիթը, որուն մօտ կը բարձրանայ փողոցի մինարէ մը, կարծես ճախարակէ ելած փղոսկրէ շքեղ սիւն մըն է, մէջը վննետիկեան մետաղաքանդակներով հիւսկէն մարմարէ ամբիոն մը զողորկի։ Մզկիթի առջև կանանչիւն վրայ կը տեսնեն թուրքահայերի սէ շարշաֆինքը։ Մէջ ծածկուած հուլիսի՝ զետէն կը քաղեն շեն գիտեր ինչ, ծաղիկ թէ նա։ Մենք ուզեցինք նաևակ բռնել և Ոսկեղջիւրի նեղուցէն անցնիլ դէպի Ղալաթիայի կամուրջը։ սակայն ժամանակը ուշ էր, նաևարկելու եղանակը չէր։ Մեր շուրջը կը տեսնէինք ծառազարդ մարզազետիններ, տեղ տեղ քարէ նստարաններ։ չկայ հասարակութեան համար վայելուչ սրճարան մը, այլ զոմի պէս խրճիթ մը, ուր խաչմէծէն՝ յաճախորդի սովէն յուսահատած՝ անճրկած կ'երևի։ Ամառ եղանակին ամբողջ Պոլսը հոս է, զբօսանքի հովուերգական կեդրոնատեղին հոս է։ արևելեան երգերու, պարերու, ժամանցներու վայրն է հոս։ ճերմակ մակդակներու երամբ՝ ձիւնշող կարապեններու նազելածե՛մով՝ Ոսկեղջիւրի շուրջը կը կտրէ։ Ինձէ՛սագերով հոս կը դիմեն, այս ջրերուն վրայ էր որ արևելեան սէրէնատները կը վայելէ ժողովուրդը։

Մենք մեր եկած ճամբով վերադարձանք։ արօտավայրի մը մէջ ճիշդ Փէրթիսանէի կեդրոնը՝ տեսանք երկու չնաշխարհիկ աւանակներ։ կառապանը իր պարզութեամբն ըսաւ։

— Ատոնք Մարդէն եկած վայրի էշեր են։ Համիդին ախոռէն հանեցին, հոս բերին։

Ժողովուրդը հիմա բացարձակապէս նախորդ սուլթանին հակառակ է։ «Համիդ, կործանիչ Համիդ» — կ'ըսէ անոր։ Մենք թողուցինք այդ տեղերը։ Համիդի աւա-

նակները՝ վագերաճիբը (zèbre)՝ զլուխնին կախած կ'արածէին։ Սկսանք քլուրներն ի վեր բարձրանալ սարահարթ տեղ մը։ հիմնարկութեան մը փոսը կը բանային։ այդտեղ շքեղ յուշարձան մը պիտի կանգնեն, ուր պիտի ամփոփուի վերջին բէականօնի ատեն Սալմուխի նահատակներու աճիւնը։

*
* *

Այս օրերս սահմանադրութիւնը դարձեալ կը վերակենդանանայ, ամէն կողմ զինուորական նուազախումբեր ման կուգան, և դրօշակակիր երիտասարդներ համախմբուած՝ մեծ պողոտաներէն կը շրջին։ նոր զինուորագրութեան գացող ոչ իսլամ երիտասարդներ են։ բռնի համակրանք...։

Քրիստոնեայ զինուորներու խնդիրը հակասական կողմեր սննի։ Քրիստոնեայ երեսփոխանները բռն են իրենցով պահանջեցին, որ քրիստոնեաներէն զինուոր առնուի, և ընդունուեցաւ իրենց օրինաւոր պահանջը, իսկ այժմ երիտասարդ քրիստոնեաները բռնի զինուորագրութեան կը դիմեն։ Քրիստոնեաները թիւրք զինուորներուն մէջ կ'ուզեն առանձնաշնորհութիւններ վայելել, մայրաքաղաքէն չհեռանալ՝ անատոյցիներն ալ կը խնդրեն։ որ Ափրիկէի խորերը գիրենք չլղեն։ կացութիւնը տխուր կը նկարուի։ Թիւրք զինուորները ղգոհութիւն յայտնած են կերակուրի և ապրելու առթիւ։ անկողին չուեննալով, մէկ վերմակի տակ չորս հոգի կը պառկին, կերակուրը մէկ սանէն վեց հոգի միասին կ'ուտեն, նոյն կերակուրի ամանը կը ծառայէ քուրջեր, հրես և սոք լուալու...։ Ահա այս զրոյցներն են, որ մոտաւորութիւն կը պատճառեն քրիստոնեայ զինուորացուներուն։

Հայրենիքը փրկելու համար, յեղափոխականները ասկի բարձրե՞ւ վրայ կը դնեն ինչ զլուխնին։ եթէ զինուորը հայրենիքի փրկիչ պիտի ըլլայ... փրկիչներուն միայն չարչարանքի ճամբայ կայ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐ

Այսօր կը բացուի օսմաննեան բարլամանդը, սահմանադրական օսմանցիները հոգեցունց եռուզեռի մէջ են. ես տեսայ Նըշանթաշէն վերադարձը դեռ պահներու և մերուաներու կառախումբին, Սև թիթեռնիկներ ալ խրախճանքի մէջ էին. թըրքուհիներն են անոնք, որ ազատութիւնը չարշաֆին և շղարշին տակ չեն կարող զապել: Պէրաշէնները տակաւին սահմանադրութեան արևը չեն տեսած, սակայն երեսի շղարշները երթալով թափանցիկ կը դառնան. օսմանցիին կրօնական սկզբունքը յեղաշրջելու համար, սահմանադրութիւնները բացարձակապէս ուժ չունին: Ազատամտութիւնը իսլամ թուրքուհիներուն համար՝ տակաւին գաղտնածածուկ կը մնայ, տակաւին անոնք բաց հանրակառքի մէջ մտնելու իրաւունք չունին. Շիրքէթի-թայրիյէի և ուրիշ պոսական ներքին շոգեհաւերուն մէջ, ամենէն ազատամիտ թըրքուհին իսկ ստիպուած է բաժնուած՝ կանանցի բաժնին մէջ մնալ:

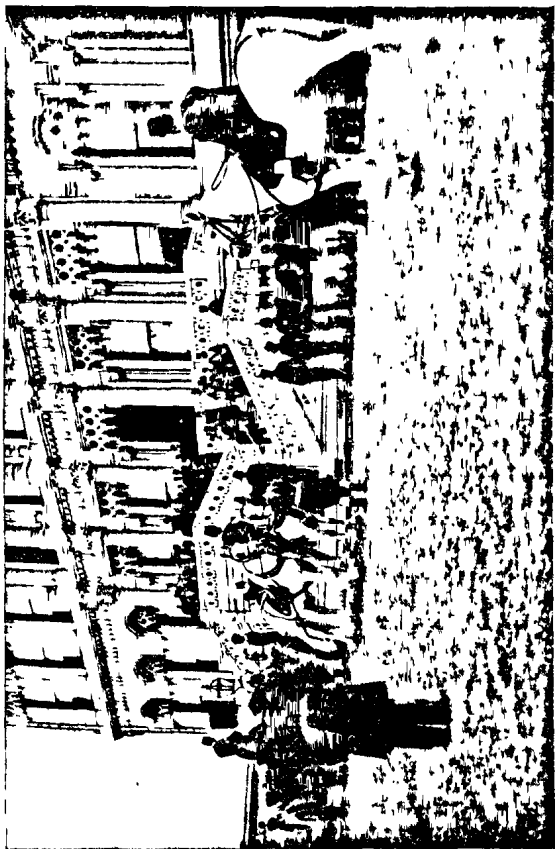
* *

Երեսփոխանական ժողովի երկրորդ անգամ բացումը կատարուեցաւ: Չորադանի պալատին մէջ, հոն ուր կարմիր սուլթանը յաւիտենական բանտարկութեան մատնած էր իր եղբայր Մուրադը. եթէ չարագուշակութիւն չէ ըրածս, արդեօք հիմա հոն թըրքական խաւարամտութիւնը ազատ սահմանադրութիւնը կաշկանդուած չպիտի պահէ: Դարձեալ երեսփոխանական նախագահ կ'ընտրուի մի և նոյն Ալմէդ Րիզան, որուն վրայ երիտասարդ-թիւրք ողջամիտ դասակարգը բնաւ լաւ ազգաշէն գաղափար մը կ'ազմած է: Ալմէդ Րիզան՝ կը կարծուի, և շատեր համոզուած են, որ ըլլայ Օկիւստ կոնտի վարդապետութեանց պրոպագանդիստ առաքեալ մը. հակասահմանադրականները զայն մաստնի մը տեղ կ'ընդունին. և արդէն ճիշդ այս օրերուս

մէջ ընդհանուր հասարակութեան մէջ զըրոյց մը կը շրջի, թէ ամբողջ երիտասարդ-թիւրքերը՝ Ալմէդ Րիզային ահալիրայութեամբ՝ կը մաքառին մատնականաւթութիւնը ծաւալելու իսլամ ցեղին մէջ: Մի՛ գուցէ հակասահմանադրական գիւտեր ըլլան այս զրոյցները, որով կրնան զրգռել պահպանողական թիւրք ամբողջը և յեղաշրջել սահմանադրական խաղաղութիւնը:

Թիւրքիոյ այժմեան յեղեղուկ կացութեան՝ ամեն բան կարելի է սպասել: Յունաց պատրիարքը վերջնականօրէն ջերմ բարեկամ կը դառնայ երիտասարդ-թիւրքին. Ալմէդ Րիզա ինքնաբերաբար կերթայ յոստ Յովակիմ պատրիարքին և կի՛մացնէ անոր, որ երեսփոխանական ժողովը ջերմ պաշտպան պիտի ըլլայ յոյն պատրիարքութեան լիազօր իրաւունքներուն. և պատրիարքին դէմքին դաժանութիւնը կը ջնջուի. երկրորդ օրը ներքին գործոց թիւրք մինիստրութեան կ'ալցելէ յունաց պատրիարքը: Դառնութիւնները քաղցրացած են, Ալմէդ Րիզա նոյն օրերը քաղցր դեղահատ մըն ալ կը նետէ Գեր. Սիպպադեան ծերունի հրաժարեալ պատրիարքի բերանը. այդ մի և նոյն դեղահատը կը հրամցուի Դուրեան պատրիարքին. սակայն անոր դառնութիւնը ոսկեզօծ դեղահատով չքաղցրանալով՝ Ատանայի չարչարանքի լեռնէն անուշ խոտտուններով չուզեր վար իջնել:

Թէև հայ երեսփոխանական ժողովը՝ շուարած՝ կ'ուզէ որ Դուրեան արագաժան ետ առնէ հրաժարականը, սակայն անյեղ չհաստատուն կը մնայ Դուրեան. հրաժարիլ տուողները՝ քիչ մը լրջօրէն մտածելու էին. հիմա որ կնճոտած է հարցը, կ'ուզուի նուաստացնել և խաթարել հայ պատրիարքական իրաւունքները: Կնճոտ չկացողութիւնը, թիւրք վարչութիւնը լոռելայն խոտտունած է, որ Ատանայի ջարդի պատճառ տուողներն հեղինակաւոր թիւրքեր են, որոնց եթէ խնդրուած պատիժ տրուի, քաղաքական անսանձիկ խռովութիւն և ապստամբութիւն մը կը ծագի:

Սակայն Դուրեան կը պնդէ իր պահանջներուն վրայ, և կ'ուզէ որ արդարութիւնը տեղը երթայ, և պատժուին յանցաւորները, որոնք Ատանան խեղդեցին արիւնի ծովին մէջ:

Դուրեանի խնդիրքը անխելի պիտի մընայ:

Դուրեան իր պատրիարքական իրաւունքները մասամբ մը փրկած պիտի ըլլայ, եթէ այլ ևս չբազմի պատրիարքական թիովին վրայ, երբ պիտի չկատարուին իր պահանջները:

Ու հայ պատրիարքական նոր ընտրութիւն մը եթէ հարկ ըլլայ, կատարուելու է այն ատեն, երբ թիւրքին պաշտօնական գոհացուցիչ անուշ խոստումներուն համաձուլինք որ կարելի է հաստատել ընծայել:

*
*
*

Պատրիարքական այս ողբացեալ կացութիւնը՝ մեծ լքում կը պատճառէ ընդհանուր հայութեան. հեղինակաւոր անձնաւորութիւն մը ինծի կ'ըսէր այսօր, որ պատրիարքարանի դիւանին օրը օրին գործունէութիւնը՝ բոլորովին խաթարեալ կը մնայ: Արդէն սահմանադրութենէն վերջը՝ կը սկսէր այդ խանգարումը: Ինծի հետ պոյ խօսքերն ընողը, հակառակ հակաօրմանեանական մը ըլլալուն, անկեալ նախորդ պատրիարքի դիւանական՝ կարգադրութիւնը շատ գնահատելի կը գտնէր:

Հոս է. Պօլիս ընդհանուր եկեղեցականներու կացութիւնը նիւթապէս շատ խղճալի կը տեսնեմ. զրպարտութիւնները սխալ գործ շահատակութիւններով՝ անուանարկելով եկեղեցական դասակարգը, բնականաբար պիտի տուէր անոնց նիւթականը. դեղին, ճարպալից պարեգօտով և վերարկունքով ման կու գան հայ վարդապետներ ու քահանաներ. բացառութիւն կը կազմէ Հմայիակ Դիմաքսեան և իր դասակարգի մէկ քանի եպիսկոպոսներու պերճաշուք արտաքինը: Աղքատ տէր—հայրեր՝ աղքատներու աւելի նպաստաւոր կը գտնուին, զրկուելով՝ զրկուածներու կ'աջակցին:

Ատեն մը երբ աւելի լրջօրէն կը մտածուէր ազգայնական գաղափարներուն վրայ, և աւելի զբաղան գործունէութեամբ նկատի կ'առնուէր մեր ցեղին բարեշրջումի խնդիրը, գիտակից անձնաւորութիւնները՝ դիւանագիտական հեռաւորութեամբ, կը յորդորէին որ կրթական հաստատութեանց ուժգնօրէն մղում տրուի. և նոյն իսկ Համիտական ամենէն ահարկու ահաբեկիչ օրերուն, կրթական գործին աւելի նախանշելի խանդով կ'աշխատուէր: Իսկ այժմ...

Գոհացուցիչ չէ այժմ հայ վարժարանական կեանքը: Օրմանեանի օրով՝ աւելի խանդավառութիւն մը եղած է կրթական հաստատութեանց մէջ: Ազգը հիմայ նկատողութեան է առած մի միայն կեղծոնական վարժարանը և կ'աշխատի որ զայն եւրոպական պահանջներով կրթական բարձր հաստատութեան վերածէ: Իր կրթական խորհրդին մէջ կան գործին գիտակից անձնաւորութիւններ:

Հոս է. Պօլիս, հայ կրթարաններու անկումին պատճառը ինքնին հայ ծնողքն է: Նորասիրութիւնը կամ օտարասիրութիւնը առաջ մի միայն հայ կաթոլիկ հասարակութեան խոշոր մէկ թերութիւնն էր. հիմայ անով վարակուել է նաև անտարբեր հայ լուսաւորականը. ունեւոր ու միշակ ընտանիքի զաւակներ՝ ազատ մուտք ունին օտարազգի վարժարաններուն մէջ. ազգայնական գաղափարին վրէժխնդիր կը մնայ միայն աղքատ դասակարգը, որ զրթաղաքաբար նիւթապէս հայ վարժարանաց աջակցութիւն մը չ'ունենար:

Հայ աշակերտներ, որ կը յաճախեն օտարազգի վարժարաններ, միայն օտար լեզու մը կը սորվին, ուրիշ ոչինչ. սակայն մի և նոյն լեզուն և աւելի կ'աւանդուի ազգային ամէն մէկ վարժարանի մէջ: Կայ նաև օտարամոլութեան ուրիշ պատճառ մը: Հայ աշակերտը, որ կը զարնէ օտար վարժարաններու դուռը, այն ապահովութիւնը և հաստատ յոյսն ունի, որ ընթացքը աւարտելուն՝ ինքը անգործ չի մնար. օտար դաստիարակներ հոս Պօլիս

Դուրեան Սրբազան

ձայն ու հեղինակութիւն ունենալով՝ կ'աշխատին շահեկան հաստատութեանց մէջ տեղաւորելու իրենց կրթած սաները:

Եթէ մեր ազգին մէջ ձեռնտուութեան զաղափարը իրականութիւն ունենայ, դիւրաւ ամէն տեսակ անկում՝ իր կանգնումը կը վերստանայ:

Ձեռն ի ձեռն աջակցելու ենք: Օտար ցեղեր հոս միայն իրենց ցեղերուն օգտակար կ'ըլլան. առ այժմ Պօլիս ցեղերը ապրելու համար ազգամուլութեան զաղափարը անթերի ի գործ կը դնեն: Ազգամուլութեան մէջ՝ ամենէն մոլեռանդներն են յոյները, գերմանացիք և հրէաները: Աստուծոյ ստակը իրենց շրջանակէն դուրս չեն հաներ. աստուծոյ միայն իրենց ցեղին մէջ

կը բաժնեն գործերը, առտուութիւնը և պաշտօնները:

Փանի հոս եկած եմ՝ ընդհանուր գանձատ կը լսեմ, որ հայ ցեղը ազգայնական պաշտպանութենէն թուլացած է, օտարին կու տայ իր ստակը: Վարժապետ, բժիշկ, ճարտարապետ, պաշտօնեաներ (անբուլույէ) և ամեն վաճառական ու արհեստավար մի և նոյն տրտունջը ունին ցեղային անինքնապաշտպանութեան համար:

Ամէն ցեղ ուրիշ ցեղին օգնելու պարտականութիւնն ունի, սակայն առանց ֆինասելու իր ցեղին բարձրացումին. նախ ինքնօգնութիւն, յետոյ օտարամուլութիւն:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

Կ. Պօլիս, 16 նոյեմ. 1909